

Erik Christiansen
16. juli 1939 – 5. marts 2017

AF PETER FIBIGER BANG

Erik Christiansen ved Erik Hallagers disputatsforsvar, 28. maj 1996. Foto: Jens Tønnesen/Chili.

Fra 1967 indtil sin pensionering i 2009 underviste Erik Christiansen på Historisk Institut på Aarhus Universitet. Hovedområdet var Romerriget. Amanuensis, lektor, docent opsummerer progressionen af stillingsbetegnelser. Året før sin ansættelse på universitetet var han blevet cand.mag. samme sted (latin som sidefag). Først og fremmest var han elev af professor Rudi Thomsen. I 1960'erne havde denne som nytiltrådt professor kastet sin legendariske energi ind i opbygningen af antikhistorie i Aarhus. Det kom der et rigtigt frodigt miljø ud af. En lang række prominente navne var en tur forbi professor Thomsens kateder, f.eks. den just pensionerede professor Christian Meyer i Bergen, arkæologen Erik Hallager, den tragisk tidligt afdøde elev Aase Bay og Uffe Østergaard, som jo herhjemme ellers mest er kendt for sit senere arbejde med national og europæisk identitet i moderne tid. En

af dem, som drog allermest gavn af den thomsenske inspiration, var imidlertid EC, som han kaldtes i daglig tale. De to gik godt i spænd, og EC lod sig ikke kyse af lærerens til tider dominerende gemyt.

Antikhistorisk stod perioden i politikens tegn. I Tyskland udsendte Christian Meier sit store værk om Den Romerske Republiks undergang (1966). Fra USA kom Lily Ross Taylors studier af de romerske folkeforsamlinger, mens Per Krarup just havde disputeret med en analyse af Ciceros politiske tænkning (1956), og professor Jens Erik Skyds-gaard kunne berette om den fascinerende *clientela*-teori til dette tidskrifts læsere (1967).¹ Antikkens politik var kort sagt *hot*, og den blev også EC's første store interesse. Resultatet blev en række mindre skrifter til undervisningen i gymnasiet og så den flotte og omfattende gennemgang af *Politisk teoridannelse i Antikken*, der udkom i 1974 i *Berlingskes Leksikon Bibliotek* under redaktion af Johannes Sløk. Det samme gjorde i øvrigt et par år senere *Romersk kunst som propaganda*, skrevet af Niels Hannestad, den kunsthistorisk orienterede århusianske professor i klassisk arkæologi, til hvem EC som en historiker, der gerne gik uden om de klassiske fags traditionelle æstetiske og emnemæssige kanon, stod i et gensidigt, dybfølt og livslangt modsætningsforhold.

De historiografiske vinde var imidlertid allerede begyndt at blæse fra anden side. Den sociale og økonomiske historie rykkede frem og satte nye spørgsmål på dagsordenen. Det var her, EC som en stor del af sin generation kom til at lægge sin hovedindsats. For antikhistoriens vedkommende blev forandringen drevet igennem under Cambridge-historikeren Moses I. Finleys inspirerende lederskab. Men det siger noget om dynamikken i datidens århusianske antikforskning, at tidskriftet *Den Jyske Historiker* allerede havde viet et nummer til at præsentere de nye strømninger samme år, som Finley udgav sit hovedværk, *The Ancient Economy* (1973). Selv fortalte EC, at han første gang havde taget hul på bogen under en togtur og var blevet så opslugt, at han kom til køre forbi den station, hvor han skulle af. Engagementet i den såkaldte Cambridge-skole blev livslangt og man så ham på flere forskningsophold i den gamle universitetsby, mens den ikonoklastiske engelske arkæolog Richard Reece blev en nær samtalepartner.

I den finley'ske aftapning blev interessen for det sociale og økonomiske styret af webersk sociologi og antropologisk teori. Den repræsenterede med andre ord et forsøg på at opbløde feltets klassiske fokus og udvide dets genstandsfelt. Det var noget, som EC kunne se sig selv

¹ P. Krarup: *Rector rei publicae*, København 1956; C. Meier: *Res Publica Amis-sa*, Wiesbaden 1966; L.R. Taylor: *Roman Voting Assemblies*, Ann Arbor 1966; J.E. Skydsgaard: „Partidannelsen i den Sene Romerske Republik“, *Historisk Tids-skrift*, 12. rk., II (1967), s. 395-407.

i. Da Rudi Thomsen satte ham i forbindelse med Otto Mørkholm, professorens efterfølger som inspektør på Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling, blev det udslagsgivende. Mens Rudi Thomsen havde indlagt sig berømmelse ved at omdatere indførelsen af den romerske denar,² var Mørkholm optaget af den græsk-romerske verdens yderområder. Det kom f.eks. til udtryk i disputatsen om seleukideherskeren Antiochus 4.,³ og interessen for det hellenistiske østen var noget, han gav videre til EC. Det blev i form af inspirationen til at kaste sig over studiet af de såkaldte alexandrinske mønter. Efter romernes erobring af det ptolemæiske Egypten bibeholdte kejserne det eksisterende møntsystem i den nyvundne provins. Den alexandrinske møntfod var en blandt flere østlige møntenheder, som romerne fortsatte med at slå efter deres erobring. Disse mønter havde dog traditionelt ikke påkaldt sig samme interesse som den romerske rigsmønt, denaren. Det har imidlertid ændret sig over den sidste generation, og EC's arbejde står som en pionerindsats bag den udvikling.

Selv om de alexandrinske mønter ikke indtog en central plads i de antikvariske samlingers æstetiske kanon, kunne de aflokkes så meget desto mere ny viden om den antikke økonomi. Men inden dette kunne ske, forestod et heroisk kortlægnings- og registreringsarbejde. Før EC gik i gang, var meget af det righoldige materiale ikke ordentligt udgivet. Det blev der nu rettet op på. Flere kataloger, herunder et for British Museum, adskillige oversigtsartikler og nogle fundudgivelser senere kunne han endelig i 2014 erklære *mission completed*.⁴ Men lang tid inden da havde han i disputatsen *The Roman Coins of Alexandria* fra 1988 søgt at afæske møntmaterialet svar til den livlige debat om den antikke økonomi. Så man nærmere på det alexandrinske møntmateriale, var der nemlig en markant forskel på indholdet i de traditionelle samlinger, og hvad man fandt i de store skattefund. Møntsamlere søgte normalt at etablere en komplet serie af alle varianter, men undersøgte man fundene af store møntskatte deponeret i oldtiden og af en eller anden grund aldrig hentet frem igen, før heldige arkæologer næsten 2000 år senere havde udgravet dem, viste der sig et andet billede. Her spillede mønter slået i løbet af kejser Neros regeringstid en uforholdsmæssigt stor rolle.

Hvor stor er det faktisk muligt at anlægge nogle kvantitative skøn over. Men det kræver, at man giver sig i kast med det, der kaldes stempelstudier. Til at slå mønterne behøvedes et håndfremstillet stempel.

² R. Thomsen: *Early Roman Coinage*, I-III, København 1957-61.

³ O. Mørkholm: *Antiochus IV*, København 1966.

⁴ E. Christiansen: „Mission Completed“, *Nordisk Numismatisk Årsskrift. Ny Serie*, 1 (2014), s. 5-12.

Der vil derfor altid være små og store variationer mellem de enkelte stempler, som afspejler sig i mønternes udseende. Ved at nærstudere de tusindvis af bevarede mønter og notere sig deres forskellige ikonografier og små særheder i prægningen kunne EC identificere, hvor mange stempler der var benyttet til at præge det bevarede møntmateriale. Derfra kunne han så extrapolere den mest sandsynlige totale mængde. Da arkæologiske forsøg har vist, at hvert stempel kunne holde til at præge ca. 8.000 stk., var det på den måde muligt at danne sig et overblik over den samlede udmøntning. Resultatet var bemærkelsesværdigt. Det ser ud til, at man under Nero mere eller mindre havde udskiftet hele den eksisterende møntmasse i Egypten og erstattet den med en ny udmøntning. Få år forinden havde David Richard Walker lavet sine store undersøgelser af denaren og vist, hvordan fiskale problemer afspejlede sig i rigsmøntens sølvindhold.⁵ Noget lignende gjorde sig gældende for Neros nye alexandrinere. Også de var blevet slået med et reduceret sølvindhold, og den mest sandsynlige forklaring var, at Nero dermed havde forsøgt at tjene på operationen. Profitten i sølv fra inddrivelsen af millioner af gamle mønter repræsenterede en enorm sum, muligvis flere gange den kejserlige regerings årlige udgifter, og kunne således hjælpe med til at afstive herskerens stærkt nødlidende statsfinanser.⁶

Desværre var denne nybrydende og fascinerende analyse gemt dybt inde i, hvad der må være en af de til dato mest ulæselige disputatser præsteret af en dansk historiker. Langt hovedparten af de to bind be-

⁵ D.R. Walker: *The Metrology of the Roman Silver Coinage*, I-III, Oxford 1976-78.

⁶ K. Butcher & M. Ponting: *The Metallurgy of Roman Silver Coinage: from the Reform of Nero to the Reform of Trajan*, Cambridge 2014, kap. 20 bemærker, at nye- re og mere præcise undersøgelser af sølvindholdet i de romerske alexandrinere betyder, at sølvgevinsten må have været noget mindre, end EC troede, og at reformen skal ses i sammenhæng med værdiansættelsen af den ptolemæiske tetradrakme til at ækvivalere en romersk denar. Ligeledes ser det ikke ud til, at sølvet til den nye udmøntning er kommet direkte fra de gamle ptolemæiske mønter. Begge dele peger dog i undertegnedes øjne mere på, at der stadig er mange åbne spørgsmål om det præcise forløb af processen, end at den grundlæggende fiskale forståelse af fænomenet er fejlagtig. Tilbage står nemlig, at de nye mønter herefter fuldstændig dominerer, så de gamle mønter må være blevet inddraget, og deres sølv benyttet til et eller andet formål. EC's oprindelige skøn over sølvgevinsten var så højt, at det næsten var for godt til at være sandt, og kan sagtens sænkes betragteligt uden at rokke ved den overordnede konklusion: At den romerske stat må have indkasseret en betragtelig sølvprofit ved reformen. Nøjagtigt hvor stor, kan vi ikke vide. Estimerer af den slags kan ikke udgøre det for præcis statistik. De skal forstås som heuristiske redskaber, grove retningsindikatorer til fortolkningen. Hvorom al ting er, så står EC's bidrag fortsat centralt i debatten om de romerske mønter i Egypten.

står simpelthen af møntlister. Det kan ikke være mange læsere, der nogensinde er trængt gennem de mildt sagt forbløffende, endeløse opremsninger, mønt efter mønt, for endelig at nå frem til guldkornene på den anden side af den knastørre lærdom. Den rent antikvariske bemestring af kildematerialet kom med andre ord til fuldstændigt at skygge for historien.⁷ Det er vel en risiko i al historieforskning, men den er særlig stor for antikken, hvor vejen til fortiden er brolagt med beherskelsen af den ene tekniske disciplin efter den anden. Gennemgangen af kildematerialet i kollegaen i romersk historie i København, Peter Ørsteds stort set samtidige disputats led under den samme skavank. Ørsted frigjorde sig ved sidenhen at udfolde et omfattende bredt formidlende forfatterskab, hvor romerne og nogle udvalgte herskere blev levende portrætteret (se Jesper Carlsens nekrolog over Peter Ørsted i *Historisk Tidsskrift* 116:1 (2016), s. 146-154).

EC var derimod mere internationalt orienteret og mindre poetisk i sit anlæg. Hans vej ud af det antikvariske fængsel blev derfor en anden. En stramt komponeret og klart skrevet monografi, *Coinage in Roman Egypt: the Hoard Evidence* (2004), sammenfattede hans syn på det kejserlige møntsystem i Nil-provinsen. Denne lille monografi kunne måske have haft større gennemslag i forskningsdebatten, hvis EC mere aktivt havde relateret dens resultater til den bredere debat om den romerske økonomi, hvor opbygningen af store dataserier og kvantitative estimater er blevet stadig mere populære. F.eks. var der vel ingen grund til helt at udelade egne kvantitative beregninger i et knæfald for den mere snævre numismatiske kritik, når kollegaen i Cambridge Duncan-Jones i årene forinden havde følt sig fri nok til at omfangsbestemme rigsmønten.⁸ Her spiller det nu formodentligt også ind, at EC blev ramt af et slagtilfælde under et ophold i Cambridge i 2000, mens han arbejdede på færdiggørelsen af manuskriptet. Herefter blev kræfterne aldrig de samme.

Begrænsningens kunst var i øvrigt noget, EC mestrede, nogle gange måske lidt for godt. I hans *Romersk historie* fra året efter disputatsen kom den til sin fulde ret. På små 200 sider, i godt og vel 10 kapitler, leveres et klart og instruktivt overblik over Romerrigets historie gennem godt 1000 år, *Fra by til verdensrige og fra verdensrige til by*. Formen var vel ikke den mest innovative, men bogen er på ingen måde tør. Det, den først og fremmest formåede, var at tænke EC's egen generations landvindinger inden for det sociale og det økonomiske ind i fagtradi-

⁷ Det publikum, disputatsen ikke fandt blandt historikerne, fandt den ifølge forlaget blandt møntsamlere. For dem var møntlisterne netop det primære.

⁸ R. Duncan-Jones: *Money and Government in the Roman Empire*, Cambridge 1994.

tionens samlede fortælling om romerne og deres imperium. Dermed kom den til at fungere som en virkelig fin introduktion. Selv har jeg haft stor glæde af den både som elev i gymnasiet, der gerne ville læse mere om de gamle romere, og i forbindelse med min egen introducerende undervisning til Romerriket på universitetet. Ellers lagde EC sin energi på formidlingens område inden for *Orbis Terrarum*. Fonden blev grundlagt i 1977 af en lille skare fra det århusianske antikforskningsmiljø, heriblandt EC. Lige siden har den udgivet det populærvidenskabelige tidsskrift *Sfinx*, og i 1980'erne og 90'erne stod den for en række store antologier om den mediterrane oldtids kulturelle efterliv. EC bidrog til dem alle og stod selv som redaktør i spidsen for det tredje om receptionen af oldtidens Egypten.⁹

Men det var i læreren EC, at forskning og formidling var forenet. Som underviser var han vellidt, men også krævende, som vejleder imødekommende og generøs. Rosen hang ikke løst på EC's træ, og havde nogen forsøgt at springe over, hvor gærdet var lavest, fik de det at vide i utvetydige vendinger. Selv har jeg glade minder om talrige eftermiddage tilbragt i cerutrøgens tåger på kontoret, mens vi diskuterede antikhistorie omgivet af alle fagets klassikere og i øvrigt nød udsigten over universitetsparken. Senere fik han mig sendt som Erasmusstudent til Leicester og deres fremragende skole for romersk arkæologi, og da jeg returnerede med besked om, at de havde foreslået, at jeg søgte ind på Cambridge, tøvede han ikke et sekund. En fornem anbefaling blev snart ekspederet, og kort tid efter kunne jeg se frem til at blive vejledt af en af fagets helt store kanoner. I spillet om de få ph.d.-stipendier på danske universiteter var EC desværre ikke så heldig. Men så sendte han sine studerende andre steder hen. Jacob Engberg, i dag lektor i kirkehistorie i Aarhus, var f.eks. en tur til Odense.

1980'ernes stramninger i studenteroptaget havde forårsaget lidt af et dødvande for de antikhistoriske specialer. Men perioden forinden havde kastet en anden markant elev af sig, den nuværende lektor i antikhistorie på Syddansk Universitet, Tønnes Bekker-Nielsen. Op gennem 90'erne lysnede situationen så igen, og til sidst kunne EC (gen)etablere en lille klub, hvor vi mødtes hjemme i privaten hos Dorith, som gæstfrit tog imod og satte en fin middag på bordet. De to var mødtes på studiet, og blandt de yndede anekdoter, man hørte i hjemmet, var Rudi Thomsens kommentar, efter at EC havde haft Dorith til eksamen, at her havde Cæsar eksamineret sin Cleopatra. Besøgene i privaten var altid krydret med tørre, ofte karske, men som regel godmodige anekdoter. Af sind var EC usentimental, som person nok lidt af en ener, nogle ville måske sige en sær sneegl. Hans påholdenhed i

⁹ Senere, i 2010, kom endnu et værk. Denne efternøler var om Byzans.

pengespørgsmål var legendarisk. I lærergerningen var han alt andet end missionerende. Først efter indtrængende opfordring kunne han lokkes til at fortælle om sine møntstudier. I stedet var det ham altid afgørende at insistere på to forhold. Det ene var, at det bedste, en antikhistoriker kunne gøre, var at orientere sig i den øvrige historie. Beskæftigelsen med de gamle måtte aldrig foregå i klassisk isolation. Det andet var ikke blot at studere antikken som grundlag for vores egen civilisation, men som en kreativ „udfordring til en tid, der har så travlt med at se på sin egen navle, at den glemmer den inspiration, som ligger udenfor“ (*Politisk teoridannelse i antikken*, s. 340).

Årene efter slagtilfældet var præget af kampen for helbredet. En drøm om at vende tilbage til studiet af den antikke politik blev af gode grunde aldrig til noget. Kræfterne rakte ikke. En af de sidste gange, jeg mødte ham, bemærkede en stadig mere svækket EC, at han efterhånden var slidt op, og at han nogle gange ville ønske, at han ikke behøvede at vågne op morgenen efter. Men når han alligevel kom ud af sengen og over i sin stol og fik åbnet en bog, ja så gik det jo – indtil en morgen i marts 2017. Han efterlader sin ægtefælle og livsledsagerske Dorith Madsen og deres to voksne drenge. Som historiker markerede han sig i fortroppen af den udvikling, der både har gjort kvantificering til et integreret element af antikhistorikernes praksis og flyttet studiet af Egypten og dets righoldige kildemateriale fra den antikhistoriske margin til, at det nu udgør et kerneområde.

EC's væsentligste værker

Coinage in Roman Egypt: the Hoard Evidence, Aarhus 2004.

(Redaktion:) *Arven fra Ægypten*, I-II, Aarhus (Sfinx) 2001.

Coins of Alexandria and the Nomes. A Supplement to the British Museum Catalogue, London 1991.

Romersk Historie. Fra by til verdensrige og fra verdensrige til by, Aarhus 1989. (flere senere udgaver, heraf også en på engelsk).

The Roman Coins of Alexandria, I-II, Aarhus 1988.

Politisk teoridannelse i antikken, København 1974.

(Sammen med A. Kromann:) *Sylloge Nummorum Graecorum. Alexandria-Cyrenaica. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum* 41, København 1974.